

Над Кодацьким порогом

(Про гетьмана Івана Сулиму)

Історичне оповідання

I

Ще до Богдана Хмельницького, а саме року 1635-го, був на Запорозькій Січі за кошового отамана Іван Сулима.

За своїх молодих літ Сулима придбав собі великого войовничого хисту й завзяття, бо козакував саме під час славних походів гетьмана Сагайдачного. З Сагайдачним Сулима і Кафу турецьку у Криму здобував, і Трапезунд за Чорним морем аж двічі руйнував, і околиці Царгорода вогнем випалював, та тільки під час одного з морських походів, коли запорозькі чайки викинуло хуртовиною на турецькі береги, він попався туркам у бранці.

Зрадівши, що захопили свого лютого ворога, турки віддали Сулиму на одну з військових галер, котру він, разом з іншими невольниками, і повинен був ганяти з одного моря на друге, прикутий ланцюгами до лави й до гребки. Чимало літ пробув Сулима у такій важкій неволі і, можливо, що не визволився б з неї довіку, коли б галера, на котрій він плавав, не взяла участі в морському бої з італійцями у Середземному морі біля грецьких берегів. Під час того бою, коли на турецькій галері зчини-

лася пальба й галас, а невольники лишилися без догляду, Сулимі пощастило розбити на своїх кайданах замка, а вночі, коли турецька галера знову плила по морю, доглядачі ж поснули, він скинув свої кайдани й, підлізши нишком до галерського ключника, заколов його сонного та, одібравши ключі, одімкнув усіх товаришів-невольників. Одімкнуті невольники, узброївшись, декого з турків повбивали, а 300 душ взяли в бранці та й попливли до італійських берегів.

Нарешті Сулима прибув у землю, що була тоді під владою римського папи, і подарував йому захоплену турецьку галеру, а разом із нею 300 турків-бранців. Оповідання про цю подію розійшлися по всьому світу, і ймення Йвана Сулими вславилось всюди.

Поки Сулима пробував у неволі, на Україні козаки з гетьманом Сагайдачним ходили під Хотин рятувати польське військо, що було оточене там величезною турецькою силою і хоч гетьмана Сагайдачного там поранено, а проте, козаки поляків таки визволили й примусили султана замиритися.

Недобре поляки оддячили козакам за те, що вони рятували їх під Хотином. Налякані силою козаків, вони почали після того всякі утиски козакам чинити, а перш за все завели реєстр козаків на 6000 душ, і хто не вскочив у той реєстр, за тим вони не визнавали ніяких прав ні на ґрунти та іншу власність, ні навіть на вільне життя і намагалися всіх козаків-виписчиків, себто виписаних з реєстру, повернути з панських хлопів.

Повернувшись на Україну й довідавшись про ті утиски на козаків та про поневолення польськими панами українських селян, Сулима не дивився вже на поляків, як на своїх братів, і почав міркувати про те, як би визволити од них свій рідний край — Україну.

Незадовго до того, як стати Сулимі кошовим отаманом, поляки почали будувати на запорозькій землі, біля Дніпра, над Кодацьким порогом, міцну фортецю, маючи на думці одрізнити Запорожжя від України і перешкоджати поневоленому українському народові тікати од па-

нів на Січ, а запорожцям виходити з Січі на Україну та нагадувати нещасним братам про те, що на світі є воля.

Будування Кодака було нестерпучою образою і шкодою запорожцям. Доводилося або скоритися полякам і поволі вмерти без єднання з рідним краєм, або битися з поляками на смерть. Сулима, як тільки став на Січі кошовим, зважився на останнє.

Перш за все він поїхав з побратимом Павлюком, щоб власними очима подивитись, що робиться у Кодаку. Побратими застали там кілька тисяч зігнаних з України грабарів, що під орудою французького інженера Боплана¹ копали шанці² та насипали стіни й башти; понавколо ж Кодака стояли табором кілька полків польського війська.

Сулима зрозумів, що військо тут на те, щоб запорожцям не кортіло розігнати грабарів, і він сказав Павлюку:

— Нехай вражі ляхи будують, поки їхня сила, а тільки не буду я козаком, коли не зруйную оту паскудну їхню будівлю!

Запорозький кошовий знав, що як зруйнувати Кодак, то доведеться воювати з Польщею, бо вона того не подарувала б, а щоб воювати з такою силою, якою була під ті часи Польща, треба було мати велике й добре узброєне військо; щоб здобути ж зброю й коней та прохарчувати військо, треба було грошей. От і надумав Сулима, перш ніж воювати з Польщею, йти морем на пишній у ті часи турецький город Азов та здобути у ньому срібла й золота і всяких скарбів.

Надумавши так, кошовий скликав запорожців на раду:

— А що, панове товариство, славне Військо Запорозьке! — говорив він. — Чи немає таких, що поодлежували вже по куренях свої боки молодецькі? Як є такі, то ви-

¹ *Боплан Гістом-Лавассер* (бл. 1600—1673) — французький військовий інженер, керував будівництвом фортець на півдні України. (*Тут і далі — прим. ред.*)

² *Шанці* — земляні укріплення із насипом.

ходьте: підемо зі мною Чорним морем погуляти та запалимо люльки аж у Азові турецькому!

Козацтво радісно одгукнулося на заклик кошового:

— А чого нам справді нидіти у Січі та товариський хліб дурно переводити. Веди нас, батьку... Чи не допоможе нам Милосердний хоч небагато бідних невольників до рідної України та до дрібних діточок повернути!

Застукотіли у Великому Лузі сокири, і запорожці почали лагодити та конопатити великі чайки. Увесь берег Дніпра біля Січі скидався тепер на мурашник, а од вареного дьогтю та конопатки понад усією річкою слався пахучий сивий дим.

Минуло тільки два тижні, а вже були готові до походу у море півсотні добрих чайок.

Передав Сулима Січ наказному отаманові, і одного ранку, забравши на чайки дві з половиною тисячі товариства, зійшов на чардак найбільшої чайки, щоб оглянути все військо.

Велична й могутня була постать запорозького ватажка. Засмагле вітрами обличчя з великими, блискучими очима і пишними над ними бровами одбивало завзяттям, довгі вуса й трохи посивілий оселедець скрашали те обличчя ознаками досвіду й спокою, а срібна булава, що блищала у його дужій руці, нагадувала всім про велику владу запорозького кошового отамана.

Упевнившись, що все упорядковано добре, кошовий зняв шапку й перехрестився на схід сонця... А на сході, за Дніпром, саме вставало сонечко і грало рожевим промінням по рівній, як скло, пелені Дніпра, звеселяючи своїм сяйвом розлогі, вкриті зеленими плавнями береги широкої річки.

Перехрестився отаман, і всі козаки, слідом за ним, скидали шапки та хрестилися, посилаючи рідній Україні своє останнє привітання...

Надівши шапку, кошовий махнув булавою, і вмить сотні весел, вдаривши у прозорі хвилі річки, заблищали срібною сльозою, а блискуча пелена Дніпра скаламутилася водокрутнями.